

В.В. ДМИТРЕНКО, М.Ю. ВІДЕЙКО

ІСТОРІЯ ГРОШЕЙ

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2019

НАРОДЖЕННЯ ГРОШЕЙ — «ДОМОНЕТНИЙ» ПЕРІОД

Сучасна людина не мислить свого життя без грошей. Саме у грошах ми оцінюємо свою працю, зарплати, гонорари і дивіденди. За гроші купуємо потрібні товари і послуги. В грошовому вимірі плануються і сімейні бюджети, і бюджети фірм, і бюджети усіх країн. За гроші можна купити не все. Одними лише грошима не можна купити любов, відданість або щирю дружбу. Але усе те, що продається, зазвичай продається саме за гроші.

Коли ж і за яких обставин з'явився цей дивовижний, але фундаментальний винахід людства?

Перші гроші з'явилися дуже і дуже давно, коли і саме людське суспільство, тоді, коли люди навчилися виготовляти найпростіші знаряддя праці, робити одяг зі шкіри тварин, заготовляти собі запаси продовольства та обмінюватися ними.

Перші людські знаряддя праці були зроблені з різних порід каменю або з дерева. Але далеко не кожен камінь можна було використати для виготовлення знарядь. Одні з каменів підходили для цього краще, другі гірше, треті взагалі були непридатними. Чудовою сировиною, приміром, був блискучий **обсидіан**, вулканічне скло. Але він зустрічався далеко не скрізь. І вже 20—30 тисяч років тому племена, які проживали в місцях, де були родовища обсидіану, обмінювали його на товари і вироби інших племен.

Причому, як показують розкопані і досліджені археологами сто-

■ Скарб із кременевих пластин, Середнє Подніпров'я, трипільська культура, IV тис. до н. е. Кременеві пластини могли виконувати у кам'яному віці функції грошей. У цьому скарбі, знайденому у горщику, налічувалося 150 пластин, видобутих на Волині, за сотні кілометрів від берегів Дніпра.

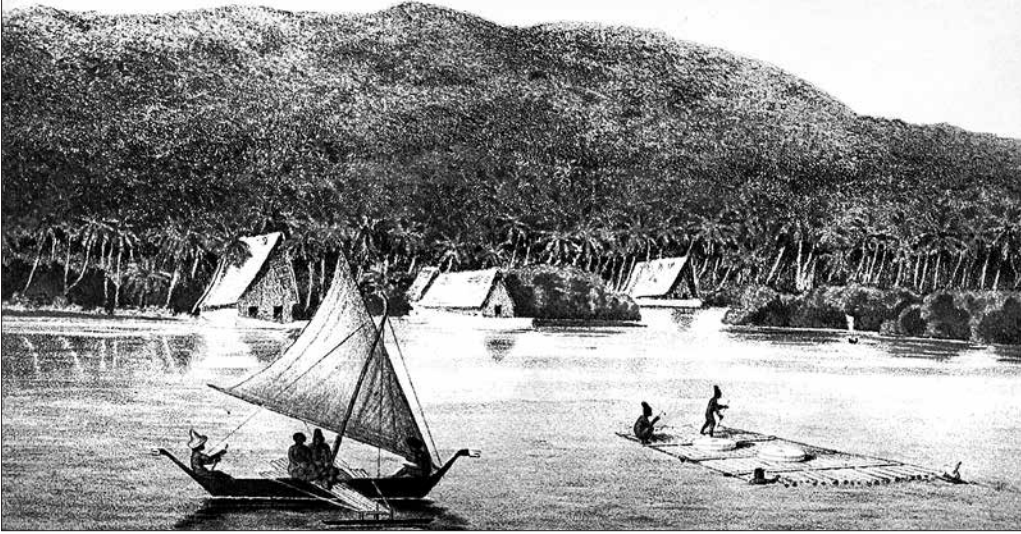
■ «Кам'яні гроші» перед житлом місцевих мешканців на одному з островів південної частини Тихого океану. Фото початку ХХ ст.

янки первісних людей, обсидіан вивозили іноді за кілька сотень кілометрів від тих місць, де його видобували. Те саме можна сказати і про інший матеріал, що зазвичай ішов на виготовлення первісних знарядь праці — **кремій**. Численні археологічні знахідки дають можливість з повною впевненістю стверджувати, що **у прадавні часи саме кремій і обсидіан правили за своєрідну «тверду валюту»**, що її можливо було виміняти на інші корисні речі — шкіри тварин, морські мушлі, прянощі, сіль і таке інше.

У якості «грошей» іноді використовували і деякі інші види каменю. Так, на острові Нова Гвінея і сусідніх островах протягом довгого часу використовували як гроші величезні кам'яні диски з отвором у центрі.

Навіть з приходом туди європейців і появою там сучасних грошей, місцеві жителі ряду островів Тихого океану аж до кінця ХХ століття наполегливо вважали за краще використовувати саме ці диски, а не звичайні гроші для особливо важливих і урочистих випадків, — наприклад для сплати традиційного викупу за наречену. Ще більшу популярність майже на всьому узбережжі Тихого океану, та й у багатьох інших місцях, що межують з тропічними морями, отримали в давнину у якості грошей **мушлі каурі**. Окремі мушлі та низки мушлів каурі археологи знаходять на стоянках первісних людей практично на всіх континентах. А на островах Тихого океану їх використовували у якості грошей аж до ХХ століття.

Подібна популярність мушлів каурі пояснювалася тим, що однією мушлею можна було розплатитися за якусь невелику послугу або річ, а низкою

■ Транспортування тубільцями дисків з каменю — «грошей» на плоту. Малюнок 90-х рр. XIX ст.

або декількома низками за будь-яку серйозну покупку. При цьому мушлі були красиві, і їх можна було використовувати як намисто або нашивати на одяг, демонструючи тим свою заможність. До того ж ці мушлі були більш-менш однакові, і їх було легко рахувати. Таким чином, було досить просто домовлятися про купівлю або продаж товарів, оцінюючи їх вартість у мушлях каурі.

У Давній Європі також цінувалися вироби з мушлів, але з інших — **spondilus**, які виловлювали в Егейському морі. Звідти вони 7—6 тисяч років тому у чималій кількості розходилися у вигляді намистин та браслетів у різні частини континенту — до Балтики на півночі та до Дніпра на сході включно.

Окрім мушлів функцію грошей у давнину час від часу виконувало і все інше, чим можна було легко обмінюватись. Дуже довго різним народам грошима слугували найрізноманітніші речі. Але справжній переворот у створенні грошей стався тоді, коли за кілька тисячоліть до нашої ери люди навчилися видобувати і використовувати кольорові та дорогоцінні метали — **мідь, олово, золото, срібло**.

Якщо мушлі каурі були просто красиві і зручні, як для використання в підрахунках і для зберігання, то метали були не тільки привабливі, але і корисні самі по собі. Металам можна було надавати будь-яку форму, використовуючи їх як для виготовлення прикрас, так і для виробництва різних виробів і інструментів, чи то зброї.

■ Упродовж кількох століть мушлі каури поруч із срібними арабськими дирхемами були в обігу на землях Русі. На фото — знахідка з поховання X ст., дослідженого на Середньому Дніпрі. Експозиція Національного музею історії України.

Перевагою металів було те, що їх можна було легко ділити на частини, а потім знову переплавляти. До того ж, метали не боялися вогню і не псувалися від зберігання. Зберігати їх можна було практично вічно.

Навіть навчившись обробляти метали і, більш того, навіть створивши перші великі держави, люди ще довго навіть не здогадувалися про те, що з металів можна карбувати монети. Так, у Стародавньому Єгипті люди вже за три тисячі років до нашої ери (5 тисяч років тому!!!) вміли зводити величні храми і будувати величезні піраміди, вміли виготовляти пречудові вироби з міді, золота і срібла, але в якості грошей найчастіше застосовували зерно, а зливки металу тривалий час навіть не думали використовувати в якості грошей. Мірилом вартості металевих виробів у Стародавньому Єгипті була складність чи краса виробів та їх вага. Але довгий час нікому і на думку не спадало робити з металів монети.

Монети виникли лише через дві тисячі років після того, як були зведені перші піраміди, причому перші монети з'явилися аж ніяк не в Єгипті.

З поширенням видобутку міді та бронзи, а згодом срібла та золота роль еквівалента при обміні почали грати зливки металу або вироби певної ваги.

У Херсонській області України археологи свого часу розкопали похованого під курганом стародавнього ливарника з повним набором інструментів, а головне — формами для злиwkів, зробленими з глини. Одна з них складалася з чотирьох секцій, в яких можна було отримати відразу чотири довгих бруска з округленими кутами. Коли визначили їх імовірну вагу, то виявилось, що вона близька до системи мір і ваг Стародавньої Месопотамії. Там зливки певної ваги використовували при торгових операціях — це відомо за письмовими документами. Дивним є те, що аналогічні стандарти досягли у III тис. до н. е. степів Північно-Західного Причорномор'я. Стандартними металевими брусками було набагато легше обмінюватися, аніж будь-якими іншими товарами.

Ідея створення металевих грошей прийшла людям не одразу. Однак навчившись видобувати та обробляти метали, народи багатьох країн поступово стали використовувати метали як гроші. Причому метали виявилися настільки зручні для такого використання, що досить швидко витіснили більшість інших форм грошей.

■ Набір форм та льячок із поховання ливарника, датованого першою половиною III тис. до н. е. на Херсонщині (катакомбна культура, розкопки А. І. Кубишева. Археологічний музей НАН України).

ЗМІСТ

НАРОДЖЕННЯ ГРОШЕЙ — «ДОМОНЕТНИЙ» ПЕРІОД.....	3
ЕПОХА МОНЕТ	8
ПАПЕРОВІ ГРОШІ І МОНЕТИ	48
БАНКИ І БАНКІВСЬКІ УСТАНОВИ.....	116
ЕЛЕКТРОННІ ГРОШІ	119